
ІСТОРІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

УДК 94 (477.89/. 86):796.5:908
ББК 75.1

Ярослав Луцький,
Василь Луцький

ДІЯЛЬНІСТЬ СПОРТИВНО-ПОЖЕЖНОГО ТОВАРИСТВА “СОКІЛ” ДО ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті подаються історія створення та краєзнавча діяльність молодіжного спортивно-пожежного товариства “Сокіл”.

Ключові слова: фізкультурно-пожежні, спортивно-пожежні, статут, “Сокіл-Батько”.

В статье описывается история создания и краеведческую деятельность молодёжно-спортивно-пожарного товарищества “Сокол”.

Ключевые слова: физкультурно-пожарные, спортивно-пожарные, статут, “Сокол-Отец”.

The article gives the genesis history and regional land activity of youth fire-sport society “Sokil”.

Key words: atheletic-fire, sports-fire, statute “Sokil-Batjko”.

Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень. На початку 80-х рр. XIX ст. виникають молодіжні фізкультурно-гімнастичні товариства в Чехії, Словенії, Хорватії, Польщі. До початку 90-х років XIX ст. сокільський рух охопив майже всі слов'янські народи. Особливого поширення сокільська ідея набула в Східній Галичині. Причина цього криється в суспільному, історичному, культурному розвитку галицьких земель. Прагнення до державної самостійності вимагало виховання нової генерації українців – національно свідомих, фізично здорових і готових до боротьби за волю й незалежність України.

Мета роботи – розкрити сутність краєзнавчої діяльності молодіжного спортивно-пожежного товариства “Сокіл” від часу його заснування до Першої світової війни.

Методи дослідження складають принципи історизму й об'єктивності, загальнонаукових методів аналізу та синтезу, спеціальних, проблемно-хронологічного й порівняльно-історичного методів дослідження.

Результати дослідження. У другій половині XIX ст. виникла гостра проблема створення українських молодіжних товариств у Східній Галичині. Особливо серйозної уваги вимагала проблема фізичного виховання. Згідно з тогочасними статистичними даними, кожного року в Східній Галичині помирали в середньому 55 тисяч чоловік. Значний відсоток смертності становили діти та підлітки. Головними причинами цього були: надмірне вживання алкоголю, тютюну, недоїдання, важка фізична праця. Назріла необхідність пропагувати здоровий спосіб життя через фізичну культуру й спорт.

На той час уваги фізичному вихованню майже не приділялося. Хоча ще в 1871 р. Рада Шкільна Крайова запровадила уроки фізичного виховання в школах, але це розпорядження не виконувалося через відсутність підготовлених учителів фізичного виховання, навчально-матеріальної бази та методичної літератури.

Основоположником спортивного руху в Галичині став учитель німецької мови Львівської академічної гімназії І.Боберський, який, крім того, закінчив курси вчителів “руханки” при Гарацькому університеті й отримав диплом учителя фізичного виховання. Він вважав спорт важливим чинником зміцнення здоров'я людини та всієї української нації.

І.Боберський уперше висловив думку про створення спортивних товариств і залучення до них українського громадянства, особливо молоді. Через заняття спортом молодь прилучиться до здорового способу життя, а “руханкові вправи піднесуть

красу народу, принаду його рухів і постави, спонукують до ліпшого відживлювання і уникання алкоголю і нікотини, виховують сміливість і певність себе” [2, с.4].

Він розглядає фізичне виховання як найголовніший чинник у підготовці майбутнього воїна, і тому всі українські юнаки перед військовою службою повинні пройти фізичну підготовку в спортивних товариствах. “Спорт – це здоров’я людини, а коли люди здорові, то здорова вся нація. Фізичний гарт виховає майбутнього воїна, борця за соборність і незалежність України” [2, с.3].

Усе це вплинуло на пробудження національної свідомості українців Галичини, і в лютому 1887 р. громадський діяч В.Нагірний організував перший сокільський осередок у с. Рудно поблизу Львова та розробив статут пожежного товариства “Сокіл”. Цей почин було підтримано в інших місцевостях Галичини. Зокрема, у 1891 р. у с. Купчинці на Тернопільщині, а в 1894 р. у Львові виникло перше українське пожежно-гімнастичне товариство “Сокіл”, яке поклато початок організації української молоді різних соціальних станів у національні молодіжні пожежно-гімнастичні, скаутські, релігійні та політичні товариства [5, с.11].

Творцями українського “Сокола” були такі прогресивні діячі Галичини: економічний діяч В.Нагірний, комісар Львівського староства В.Лаврінський, адвокат В.Охримович, учитель В.Кулачківський та інші.

Силами членів ініціативного комітету (членів-засновників) В.Нагірного, В.Лаврінського, В.Кулачківського, В.Охримовича з липня 1892 р. до лютого 1894 р. була проведена велика робота щодо написання й реєстрації статуту, підготовки Установчих зборів. 11 лютого 1894 р. у приміщенні “Руської Бесіди” відбулися Установчі збори Сокільського товариства. Його першим головою був обраний В.Нагірний [6, с.69].

Цікаво підкреслити, що вже на I Загальні збори зібралося багато людей – близько 90 членів новоствореного товариства. На порядку денному цих зборів стояло чотири питання: 1. Відкриття зборів; 2. Вибір голови товариства, заступників, голів секцій; 3. Вибір ревізійної комісії; 4. Вступ у члени товариства.

У привітальному слові до зборів В.Нагірний сказав: “Ми зійшлися тут, щоб оснувати “Сокіл” і тим зробити один крок наперед на полі культурного розвою нашого... Наші товариства мають стати осередком, в котрих концентруватись мають всі верстви суспільності нашої” [5, с.12].

Хоч український “Сокіл” за змістом роботи й рівнявся до чеського, узявши за основу його статут, однак за формами роботи він мав суто національний характер, опираючись на героїчне минуле княжої та козацької доби.

Львівський “Сокіл” поставив собі за мету “виобразовувати членів в гімнастиці через спільні вправи, спільні прогулки і відчити”, а також проводити “вправи сторожі пожежної, стріляння до цілі, їзди на коні, їзда на роверах, плавання, веслування, фехтування, співи і музику” [8, с.3].

Таким чином, від самого початку своєї діяльності товариство обрало спортивний і культурно-просвітницький напрями виховної роботи. На першому засіданні старшини (1 березня 1894 р.) було прийнято рішення про доцільність якнайшвидше розпочати вивчення гімнастичних вправ. Заняття в гімнастичній секції розпочалися з 19 березня 1894 р. на вул. Підвальній, 7. До секції входило 26 чоловік. Заняття проводилося групами (5–6 чол.) по одній годині тричі на тиждень. З 15 вересня до гімнастичної секції почали записуватися учні-українці старших класів львівських гімназій і студенти. З 22 березня того року почала діяти секція боротьби, яку відвідували 13 чоловік, а з травня – “учительський кружок”, який готував учителів гімнастики [5, с.8].

У “Соколі” найнижчою ланкою було “гніздо” (осередок), яке нараховувало не менше 10 осіб. Осередки певного повіту входили до Повітового Союзу, а Повітові Союзи творили на правах колективних членів “Союзу Сокільських товариств гімнастичних” із Верховною Старшинською Радою на чолі, осідок якої був у Львові. До Верховної Старшинської Ради, яка обиралася на три роки, від кожного Повітового Союзу входило по одному представнику. Із членів Ради обирався голова товариства, його заступники та члени відділів.

Зареєстрований одночасно із статутом Львівського “Сокола” статут “Союзу Сокільських товариств гімнастичних” як координаційний орган сприяв створенню нових сокільських осередків та їх об’єднанню в Повітові Союзи; організовував Сокільські повітові свята, спортивні змагання, спільні туристичні мандрівки, курси щодо підготовки інструкторів сокільського руху; надавав методичну й практичну допомогу низовим осередкам; займався видавництвом методичної та туристично-краєзнавчої літератури.

Старшина місцевого сокільського осередку (гнізда) складалася з голови, господаря (відповідав за матеріальні цінності сокільського гнізда), скарбника, начальника (відповідав за спортивну роботу), справника (вів документацію) [5, с.10].

Члени Сокільського товариства поділялися на засновників, які створювали товариство або жертвували для нього певну суму грошей, дійсних, які платили щомісячно встановлені членські вкладки, і “сокільський доріст” (ученики) – підлітки до 16 років. Засновники, співчуваючі й “доріст” не мали права голосу на загальних зборах. Якщо вони бажали займатися гімнастикою в спортивних залах, то мали вносити за це відповідну плату. Крім того, “доріст” повинен мати письмову згоду батьків чи опікунів на право належати до товариства.

Двічі на тиждень члени сокільського гнізда збиралися на заняття. Верховна Старшинська Рада на кожний місяць давала орієнтовні плани загальнофізичної підготовки місцевим осередкам, які доповнювалися старшиною місцевих осередків, виходячи з реальних умов існування матеріальної бази. Програми із загальнофізичної підготовки передбачали біг на різні дистанції, стрибки, штовхання ядра й метання списа, плавання, верхову їзду, а також ігрові види спорту: футбол, волейбол, теніс, хокей тощо.

У неділю збір сокільського осередку мав культурно-просвітницький характер: читалися реферати з історії та культури України, художня література; обговорювалися події у світі; проводилися репетиції в гуртках художньої самодіяльності (театральному, хоровому, танцювальному); відбувалися вистави, концерти, вечорниці, чайні вечори, які були платними, а зібрані гроші використовувалися для розвитку матеріальної бази сокільського осередку [3, с.11].

У “Соколі” був установлений єдиний взірць одностроїв, а саме: козацька смушкова шапка (на ній з лівого боку була синьо-жовта кокарда із зображенням лева), кафтан і штани з темного вовняного сукна, чорний ремінь, синя сорочка, чорні чоботи. Сокільська старшина носила ще стрічки-відзнаки через праве плече.

Морально-виховну основу “Сокола” становили “Десять заповідей Українського Сокола”, найважливішими з яких були дві: “Сокіл” – це символ Свободи” і “Сокіл” – любить Україну”. Їх виховний зміст полягав у тому, що нація, яка не має фізичної й духовної сили, не може бути вільною. А щоб бути вільною нацією, необхідно виховувати в молоді національну свідомість і фізичну досконалість.

Сокільський прапор був малинового кольору, на лицевому боці якого був зображений герб Галицької землі – золотий лев, а на другому боці – сокіл-птиця (емблема “Сокола”), що символізувала свободу, фізичну силу, мужність, гордість,

красу, витривалість. Сокільський гімн – “Соколи! Соколи! ”. Сокільський клич – “Всі вперед! Всі враз!” [3, с.12].

СОКІЛЬСЬКИЙ МАРШ

Соколи, Соколи, ставаймо в ряди!
Нас поклик “Борімось!” взиває.
В здоровому тілі – здорова душа,
Де сила – там воля витає.
Як славно, бувало, козацькі сини
Боролись до смерти-загину.
Боротись будемо, Соколи, всі ми –
За матір святу – Україну!
Лети ж ти, Соколе, далеко в степи,
У гори, луги та лимани.
Наш прапор сокільський високо неси,
Під ним хай народ вольним стане!
Як славно, бувало, козацькі сини...
Разом же, Соколи, ставаймо в ряди,
У бій за прапором йдіть сміло!
До праці для неньки у вічні часи
Віддаймо все: душу і тіло,
Як славно, бувало, козацькі сини...

ЕМБЛЕМА ТОВАРИСТВА

Одночасно сокільська старшина приділяла увагу й культурно-просвітницькій діяльності. Уже з листопада 1894 р. почав діяти хорівий гурток, яким згодом керував Д.Січинський (відомий галицький композитор). Організовувалися мандрівки околицями Львова з метою вивчення історичних пам'яток. Налагоджувалася співпраця з товариствами “Клуб Русинок”, “Руська Бесіда” та “Боян”.

Для популяризації сокільської ідеї серед українського громадянства В.Лаврінський почав з 1895 р. видавати власним коштом календар під назвою “Сокіл”. Сокільська ідея знаходила чимраз більше прихильників серед української молоді Львова, особливо студентської.

У 1897 р. у товаристві стався конфлікт, причиною якого була відмова народовців брати участь у відзначенні 50-річчя скасування панщини в Галичині. Частина москвофілів вийшла з товариства, а студентська молодь не спішила вступати до “Сокола”. Як наслідок, майже впродовж трьох років товариство було бездіяльним.

Нечисленність сокільських рядів пояснюється ще й тим, що “Сокіл” існував як гімнастичне товариство для міської молоді. Створювати свої осередки в провінціях “Сокіл” не мав змоги через відсутність підготовлених керівників руханки та достатньої матеріально-технічної бази для гімнастичних занять. Адже кімната, переобладнана в спортивний зал, давала можливість займатися десятьом особам. А з гімнастичного інвентаря була перекладина, гімнастичний кінь, кільця, гімнастична драбина, штанга та 8 шабел для фехтування [1, с.8].

Таким чином, через зазначені причини львівський “Сокіл” з лютого 1894 до травня 1900 рр. залишався самотнім українським молодіжним гімнастичним товариством з незначною кількістю дійсних членів.

У 1901 р. головою товариства став громадський і економічний діяч Галичини А.Будзиновський. Він усунув з товариства всіх москвофілів та активізував органі-

заційно-методичну роботу в товаристві. Зокрема, відновив роботу гуртка “вчителів руханки” під керівництвом І.Боберського, при сприянні якого з вересня 1901 р. у Львівській академічній гімназії, а з 1902 р. і в усіх інших українських школах запроваджуються обов’язкові уроки гімнастики, ігор, забав, прогулянок. Крім того, при українських гімназіях у Львові, Перемишлі, Тернополі, Коломиї створюються спортивні секції з окремих літніх і зимових видів спорту.

Важливе значення для розвитку спортивного руху в Галичині мали такі методичні підручники, написані І.Боберським: “Забави і ігри рухові” (1905), “Копаний м’яч” (1906), “Збірник вправ” (1906) та інші.

З 1902 р. з ініціативи А.Будзиновського відкрилися постійні курси з підготовки “провідників пожежної справи”, якими керував начальник пожежного відділу “Сокола” С.Горук. До програми цих курсів входили: правила гасіння пожеж, користування пожежним інвентарем, лекції з історії та географії України, загальнофізичні вправи тощо. З-під пера А.Будзиновського виходить методичний посібник “Пожежник”, у якому була подана тематика занять з пожежної та фізичної підготовки. Ці курси дали поштовх для створення пожежно-гімнастичних осередків по всій Галичині [6, с.69] і поширення там сокільського руху. Наприклад, у 1902 р. у Коломиї засновується філія цього товариства [9].

У Коломийській українській гімназії в 1902 р. діяв гурток “Сокола” під керівництвом М.Книша. Крім занять з гімнастики, члени здійснювали краєзнавчі мандрівки на 20–30 км, а взимку – лижні прогулянки [4].

Велике значення надалі в утворенні нових сокільських гуртків мала відозва старшини “Сокола” до української молоді, у якій говорилося, що потрібно загартовувати юнаків. Друкований орган товариства “Сокіл” – часопис “Сокільські Вісті”, який почав виходити із серпня 1908 р., підкреслював, що головна мета “Сокола” – виховати здорових синів і дочок, будити в молоді національну свідомість і прагнення до волі. При цьому “Сокіл” використовував переважно такі форми роботи, як плавання, веслування, рухливі ігри й забави, прогулянки, екскурсії, мандрівки.

Активний учасник “Сокола” О.Іванчук підкреслював, що мандрівки й екскурсії сприяють фізичному розвитку та зміцненню здоров’я, виховують духовно й естетично, оскільки “природа зі своїми родами життя, формами краси, зі своєю історією, географією та неумолими правами, стає тепер для чоловіка головною підставою його духовної освіти” [5, с.149].

З 1 жовтня 1910 р. “Сокіл-Батько” починає видавати “Вісти з Запорожя”. Уже сама назва свідчила про наміри “Сокола-Батька” будувати роботу редакції на найкращих традиціях українського козацтва, з доброю пам’яттю про українську історію.

У червні 1911 р. у Львові відбулося крайове Сокільсько-Січове свято з нагоди 50-ї річниці смерті Т.Шевченка. Воно стало важливою політичною й виховною подією в консолідації українців не тільки Галичини, але й за її межами. Крім того, свято стало провісником зародження скаутського руху в Галичині [10, арк.205].

Серед активних сподвижників сокільського руху були особи, які є сьогодні гордістю української історії. Це – поети й письменники Б.Лепкий і Р.Купчинський, І.Белей – редактор “Діла”, Ю.Тобілевич – син І.Карпенка-Карого, Л.Курбас – режисер, А.Коса адвокат і депутат австрійського парламенту, композитори Д.Січинський, Я.Вінцковський (Ярославенко), С.Людкевич, педагоги Г.Врецьона, П.Франко, Т.Франко, Н.Вахнянин, С.Горук, С.Гайдучок та інші [1, с.46].

28 червня 1914 р. у Львові було проведено Друге крайове Сокільське свято, присвячене 100-річчю з дня народження Т.Шевченка. У ньому взяли участь пред-

ставники всіх існуючих на той час українських молодіжних товариств – “Сокола”, “Січі”, “Пласту”, “ТУСС”. У цьому спортивно-культурному заході взяли участь понад 12 тисяч молодих людей із “Сокола”, “Січі”, “Пласту” та “Стрілецьких секцій” [3, с.11].

На святі було яскраво продемонстровано факт відродження Українського війська в особі січових стрільців, вихованців “Сокола”, “Січі”, “Пласту”, “ТУСС”, а також те, що вони здатні боротися за свої соціально-економічні й політичні права, адже українська молодь масово гуртувалася й виховувалася в національному дусі у своїх товариствах.

Висновок

“Сокіл” до Першої світової війни стає найбільшим молодіжним товариством у Галичині, у якому було понад 970 гнізд. Таким чином, сокільський рух до Першої світової війни став помітним явищем в історії розвитку спортивного та туристичного руху в Галичині, що мало велике значення в національно-культурному житті краю.

1. Андрухів І. Західноукраїнські молодіжні товариства “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг” / І. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1992. – 80 с.
2. Боберський І. Українське Сокільство 1884–1939 рр. / І. Боберський. – Львів, 1939. – 34 с.
3. Грушевський М. Сучасне сокільство й наука нашої минувшини / М. Грушевський // Громадський вісник. – 1923. – 17 січ. – С. 10–12.
4. Даниш Н. Житє молоді української гімназії в Коломиї / Никифор Даниш // Наша школа – орган товариства учительської громади у Львові. – Львів, 1910. – Кн. II. – С. 32–34.
5. Іваничук О. У справі фізичного виховання шкільної молодіжні / О. Іваничук // Учитель. – 1907. – Ч. 10. – С. 148–159.
6. Коверко Б. Василь Нагірний і початок роботи українського гімнастичного товариства “Сокіл” / Б. Коверко // Спорт і національне відродження, присвячене 120-літтю від дня народження професора Івана Боберського (14–15 жовтня 1993 р.). – Львів, 1993. – Ч. 1. – С. 68–70.
7. Нагірний В. З моїх споминів / В. Нагірний. – Львів, 1935. – 70 с.
8. Статут руханково-спортивного товариства “Сокіл”. – Львів, 1892. – 10 с.
9. Статут філії львівського товариства гімнастичного “Сокіл” в Коломиї. – Коломия, 1902. – 14 с.
10. ЦДА. – Ф. 358. оп. 1, спр. 122. Листи українських спортивних товариств “Сокіл-Батько”, “Луг” та інші 1911–1937 рр. – 205 арк.

Рецензент: канд. пед. наук, доцент *Тягур Р.С.*

УДК 796.5
ББК 75.8

*Володимир Мицкан,
Людмила Жирак*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена вивченню процесу становлення, сучасного стану й перспектив розвитку спортивного туризму в Україні як невід’ємної складової туристичної індустрії. Відображено роль спортивного туризму в системі охорони здоров’я, розвитку фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини шляхом залучення її до участі в спортивних походах різної складності.

Ключові слова: спортивний туризм, туристично-спортивні організації, історія туризму.

Статья посвящена изучению процесса становления, современного состояния и перспектив развития спортивного туризма в Украине как неотъемлемой составляющей туристической индустрии. Отображена роль спортивного туризма в системе здравоохранения, развития физических, морально-волевых и интеллектуальных способностей человека путем привлечения его к участию в спортивных походах разной сложности.

Ключевые слова: спортивный туризм, туристско-спортивные организации, история туризма.